

Az új gazdasági jogi elmélet kérdéséhez

Az ún. *gazdasági jog* kérdésével foglalkozni több okból is szükségesnek mutatkozik. Csak a főbbekre utalva: a) A gazdasági jog koncepciója — bár egészen más tartalommal, mint korábban — a szocialista jogirodalomban újból felmerült; a közelmúltban hangot kapott a szovjet jogi sajtóban, általános szemléletté vált az NDK-ban és reagált rá a többi népi demokratikus állam jogi sajtója is. b) Ezzel — és általában a fejlődésnek azokkal az új vonásaival, amelyek ezt az egész problematikát felszínre hozták — olyan kérdés került a szocialista jogirodalom napirendjére, amely mellett állásfoglalás nélkül elmenni nem lehet, hiszen a jogi oktatásra, a törvényhozásra, a joggyakorlatra és az elméletre egyaránt kiható problematikáról van szó. A dolog természeténél fogva a legközvetlenebbül érinti a polgári jogi kodifikáció területének legnagyobb részét, a polgári jogi kodifikáció egész koncepcióját, a jogi személyek, a tulajdoni formák és a terszereződések nagy horderejű kérdéseit —, hogy röviden csak ezekre utaljunk.

A gazdasági jog kérdésében a magyar jogtudomány — az előbb jelzett természetszerű igénynek megfelelően — kialakította a maga álláspontját. Tette ezt a polgári jog kodifikációja során, azzal párhuzamosan. Az 1959 augusztusában törvényerőre emelkedett — tehát a gazdasági jogi koncepció felmerülése óta nemzetközi vonatkozásban elsőnek megalkotott — *magyar polgári törvénykönyv az egységes szocialista polgári jog álláspontját tükrözi. Ezen az úton jár a (Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo 1960. évi 7. számában közzétett) szovjet polgári jogi alapelvek tervezete is.* Ezen természetesen nem lehet a gazdasági jog elvetésének valamiféle állami tekintéllyel való szentesítését érteni. Hiszen a jogtudomány ilyen elméleti kérdésének eldöntése természetesen nem lehet állami feladat. Magyar vonatkozásban arról azonban tanúskodik a törvény, hogy a magyar jogtudomány a gazdasági jogi szemléletet, amely a mostanitól bizonyos eltéréssel a magyar jogban már a felszabadulás után 2—3 évre jelentkezett, nem tette és ma sem teszi magáévá, aminek tudományos dokumentálására még a ptk. parlamenti elfogadása előtt, sőt egyes vonatkozásokban jóval azt megelőzően, több munka (könyv és folyóiratok) is megjelent. Lényegileg hasonló a helyzet a szovjet polgári jogi alapelvek tervezetének esetében is. Az egységes polgári jog szemlélete nemcsak a tervezetben, mindenekelőtt annak 2. §-ában tükröződik, hanem ezen az állásponton van a szovjet jogászok nagy többsége is.

Amikor a gazdasági jog és az azzal összefüggő kérdésekben vallott állásfoglalások láthatóan az egész szocialista jogtudomány kérdésévé váltak, célszerűnek és időszerűnek látszik a magyar álláspont különböző formában hangot kapott és különböző helyeken megjelent elemeit összefoglalni, egyik-másik

helyen — az új gazdasági jogi koncepció valamennyi fontosabb tételének bemutatásával és számításba vételével — kiegészíteni, részletesebben kifejteni. Anélkül, hogy a magyar jogtudomány álláspontjának feltétlen helyességet tulajdonítanánk, vázolója — a talán nem minden tanulság nélküli érvek és szempontok felsorakoztatása mellett — hozzájárulhat az egész problematika sokoldalú megismerésének elősegítéséhez, egyes kérdések alaposabb feltárásához, kiegészítésekhez, helytállóbbaknak bizonyuló ellenérvek felszínre hozásához. Egyszerűen: a legjobbnak mutatkozó megoldás kimunkálásához. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy az e kérdésben véleményt nyilvánító valamennyi szerzőt, akár a gazdasági jog mellett, akár ellene foglal állást, nézetünk szerint, egy egységes cél vezet: a legjobbat nyújtani ahhoz, hogy a jog és jogtudomány minél jobban meg tudjon felelni a szocialista építés adott szakaszában felmerülő igényeknek.

Előljáróban le kell szögezni, hogy az újonnan jelentkező gazdasági jogi elmélet érdemi tartalmát és célját illetően nem tekinthető a régi szovjet gazdasági jog¹ egyszerű feléledésének, és sok tekintetben más, mint a felszabadulás utáni években Magyarországon felmerült gazdasági jogi koncepció.²

Elméleti tételeinek rövid összefoglalása előtt célszerű talán abból kiindulni, hogy a szocialista jogtudományban — a jelzett koncepciók hosszabb-rövidebb ideig való érvényesülésétől eltekintve — az utóbbi években már teljes egyöntetűség volt abban, hogy azoknak a vagyoni viszonyoknak a jogi formái, amelyeknek szabályozása az árúviszony formájának felhasználásával történik, alapjában egyetlen jogágazatba, a szocialista polgári jogba tartoznak, és e formák tudományos tanulmányozása a polgári jog tudományának feladata. Ezt az egységes álláspontot bontja meg az új gazdasági jogi koncepció mind a jogalkotás, mind a gyakorlat, mind az oktatás, mind pedig a tudomány területén.

¹ A gazdasági jognak ez a húszas években felmerült koncepciója PASUKANISZ és SZRUCSKA nevéhez fűződik. Lényege az, hogy a jog anarchikus árúviszonyok terméke, a szocialista gazdálkodás viszonyait rendező szabályok pedig nem jogszabályok, hanem adminisztratív-technikai természetű szabályok. Ennélfogva a jog és a szocializmus tulajdonképpen egymást kizáró jelenségek. A jog szocialista viszonyok között átmenetileg csak addig marad fenn lényegileg burzsoá maradványként, amíg átmenetileg termelőeszközök magántulajdonban maradnak és anarchikus árúviszonyok keletkezéséhez vezetnek.

² Ennek lényege a következőkben foglalható össze. A jogrendszer átalakítása fokozatosan történt. A régi szabályok egy része használható volt a szocialista építés viszonyai között is (utolsó jelentős részük éppen a ptk. hatálybalépésével veszítette hatályát). A fejlődés során a gazdasági viszonyoknak főleg azokat a területeit kellett új, szocialista tartalmú szabályozásban részesíteni, amelyekre a korábbi jogszabályok alkalmatlanok voltak: a társadalmi tulajdont, a szocialista gazdasági egységek szervezetét, gazdasági viszonyait, a tervgazdálkodást, a terv alapján kötött szerződéseket, a munkaviszonyt, hogy csak a fontosabb területekre utaljunk. Ezek felé fordult a jogtudomány jelentős részének figyelve, míg a jórészt régebbi eredetű polgári jogi jogszabályanyag kevés figyelemben részesült. A magyar gazdasági jogászok az előbbi területekhez tartozó jogszabályanyagot gazdasági jog néven foglalták össze és tárgyalták, és legalább hallgatólagosan elszigetelték magukat a polgári jogtól. Nem vették észre, hogy a szocialista szervezetekre vonatkozó jogszabályokban újfajta polgári jog elvei jelennek meg, hogy az állampolgárok viszonyait (és ezen keresztül az állampolgárokat) nem lehet valamiféleképp a szocialista gazdaság szféráján kívül rekeszteni, és akaratlanul is valamiféle, a szocializmus építése vonatkozásában magánügygyé degradálni; hogy nem lehet az anyagi és kulturális szükségletek kielégítésének szabályait a szocializmusban azzal valamiféle idegen testnek tekinteni, mert nem közvetlenül a szocialista gazdaság viszonyairól van szó, hiszen az ún. gazdasági jog éppen arra hivatott, hogy segítse fokozni az állampolgárok anyagi és kulturális szükségletei

Az új gazdasági jogi elmélet tételeinek bemutatásánál a szovjet jogtudomány egyes képviselőinek tanulmányaira, valamint az NDK folyóiratirodalmára³ támaszkodunk. Bár a gazdasági jog elsőnek a szovjet jogirodalomban merült fel, ott mégsem kapott olyan széles teret, számos ellenzője van, és újabb jelek arra mutatnak, hogy fokozatosan kisebbségi álláspontra válik.⁴

kielégítésének mértékét. A feladat objektíve sokkal inkább abban rejlett, hogy az új, már a szocializmus testéhez szabott joganyag, ill. annak elvei alapján kidolgozzák a magyar szocialista polgári jog anyagát és elméletét. Ma már megállapítható, hogy a magyar gazdasági jogi felfogás kialakulásának okait egyrészt a jelzett félreismerésekben, másrészt a hirtelen fejlődésnek induló szocialista gazdaság jószándékú segíteni akarásában, nem utolsósorban azonban a szocialista társadalomelméletre vonatkozó ismeretek viszonylag alacsony fokában kell keresni. A néhány évig elhúzódó igen heves vita végül is egyhangú és őszinte egyetértéssel a gazdasági jogi szemlélet elvetésével, az egységes szocialista polgári jog győzelmével ért véget. A gazdasági jogi szemlélet elméleti általánosítását és elemző bírálatát, ill. az egész vita lezárását VILÁGHY Miklós: A gazdasági jog problémája c. könyve (Bp. Jogi Kiadó, 1951. 166 p.) jelentette.

³ Az idevonatkozó tanulmányok: POSCH, M.: Zum Widerspruch zwischen Form und Inhalt des Rechts. Staat und Recht, 1957. 612—628. p.; DORNBERGER, G.: Zur Konzeption der Vorlesung: „Recht der sozialistischen Wirtschaft der Deutschen Demokratischen Republik.“ Staat und Recht, 1958. 1042—1052. p.; WIEMANN, H.: Gedanken zur Gestaltung der Vorlesung: „Recht der internationalen Wirtschaftsbeziehungen der Deutschen Demokratischen Republik.“ Staat und Recht, 1958. 1053—1060. p.; SUCH, H.: Über die Konzeption eines neuen Zivilgesetzbuches der Deutschen Demokratischen Republik. Staat und Recht, 1958. 1096—1117. p.; HEMMERLING, J.: Über das „Recht der sozialistischen Wirtschaft.“ Staat und Recht, 1958. 1247—1258. p.; POSCH, M.: Für ein neues Zivilrecht — gegen ein neues „Privat“-recht. Staat und Recht, 1958. 1259—1272. p.; SUCH, H.: Das Recht der sozialistischen Wirtschaft der Deutschen Demokratischen Republik — ein selbständiger Zweig unseres Rechtssystems. Vertragssystem 1958. 331—338. p.; Wissenschaftliche Beratung im Ministerium der Justiz über die Schaffung eines Zivilgesetzbuches. Neue Justiz, 1958. 738—741. p.; DORNBERGER, G.: Thesen zur Konzeption des „Rechts der sozialistischen Wirtschaft der Deutschen Demokratischen Republik.“ Staat und Recht, 1959. 10. sz. 1278—1289. p.; POLAK, K.: Zur Lage der Staats- und Rechtswissenschaft in der Deutschen Demokratischen Republik. Staat und Recht, 1959. 11/12 sz. 1334 és köv. p.; BLEY, G.—DREWS, W.—JANSEN, F.: Gedanken zum Gegenstand des sozialistischen Zivilrechts. Staat und Recht, 1960. 2. sz. 305—316. p.

⁴ A gazdasági jog gondolatának felvetése a Szovjetunióban a következő szerzőkhöz, ill. cikkekhez fűződik: TADEVOSZJAN, A. S.: A szovjet jog rendszerének néhány kérdéséhez. SzGP. 1956. 8. sz. 99—108. p.; PIONTKOVSKIJ, A.: A szovjet jogtudomány egyes kérdéseiről. Izvesztija, 1957. március 1. sz.; PAVLOV, I. V.: A szovjet jogtudomány negyven éves fejlődése. SzGP. 1957. 11. sz. 30—50. p.; PAVLOV, I. V.: A szovjet jogtudomány megoldásra megérett kérdései. Izvesztija, 1958. október 22. sz.; LAPTEV, V. V.: A szovjet gazdasági jogról. SzGP. 1959. 4. sz. 70—88. p.; PAVLOV, I. V.: A szocialista szovjet jog rendszeréről. SzGP. 1958. 11. sz. 3—19. p.; PAVLOV, I. V.: Zur Kodifikation der sowjetischen Zivilgesetzgebung. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1959. No. 11—12. sz. 481—495. p.; TADEVOSZJAN, V. S.: Das Wesen des sowjetischen Wirtschaftsrechts und die bevorstehende Kodifikation der Zivilgesetzgebung der UdSSR. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1959. 11—12. sz. 495—507. p.

A kép teljességéhez természetesen hozzátartozik, hogy a másik oldalra, mint már mondtuk, a *többségi oldalra* is utaljunk. Eltekintve attól, hogy addig, amíg a gazdasági jogi elmélet jelenlegi koncepciója a szovjet jogirodalomban nem merült fel, minden tankönyv, cikk, kézikönyv és monográfia az egységes polgári jog talaján állt (ld. VENEDIKTOV, BRATUSZ, GENKIN, HALFINA, JOFFE stb. főbb munkáit, különösen az álláspontokat általánosságban kifejező „Szovjet polgári jog” c. tankönyvet); eltekintve attól továbbá, hogy a folyamatban levő kodifikáció is az egységes polgári jog koncepciójából indult ki (ld. pl. VENEDIKTOV, A. V.: A szovjetunió polgári törvénykönyvének rendszeréről c. cikket — SzGP. 1954. 2. sz.), és ez jut kifejezésre a *tervezetben* is (ld. A Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok polgári jogának alapelveiről szóló törvény tervezete c. cikket — SzGP. 1960. 7. sz.). Az alábbi tanulmányok arról tanúskodnak, hogy a szovjet jogászok

A fontosabb közös tételek bemutatásánál általában a gazdasági jogi szemlélet tételeiről beszélünk, amelyek az összefoglaltan megadott irodalomban tükröződnek, anélkül, hogy minden egyes esetben utalnánk az adott gondolat vagy tétel meghatározott folyóirati helyére, kivéve természetesen az olyan fejtegetéseket, amelyek csak valamely szerző vagy csak valamely állam folyóiratirodalmának sajátja.

II.

Mindjárt azzal kell kezdeni, hogy más az NDK jogtudományának és más a gazdasági jog szovjet képviselőinek alapkiindulása.

A német koncepciónak általános, nemcsak a gazdasági jog vonatkozásában jelentkező *alapkiindulása* az, hogy az NDK-ban a jog (és a jogtudomány sok vonatkozásban még inkább) elmaradt a társadalmi fejlődés ütemétől, tovább nem tűrhetően távol került a társadalmi valóságtól. Míg egyrészt a szocializmus építése gyorsított ütemben folyik, a társadalom gazdasági szerkezetéből döntő többségükben eltűntek az anarchikus elemek, és a szocialista viszonyok teljes győzelemre viteléről van szó, míg továbbá a szocialista tervgazdálkodás útján az állam biztosítja, hogy a társadalmi fejlődés összhangban legyen a felismert objektív fejlődési törvényszerűségekkel, mozgósít az ember szocialista átalakítása folyamatának meggyorsítására, addig a jog és a jogtudomány egyrészt túlságosan befelé fordult, másrészt nemcsak leszakadt a gazdasági-társadalmi fejlődésnek ettől a meggyorsult folyamatától, hanem — sok tekintetben burzsoá jogi kategóriáknak és elképzeléseknek az új viszonyokra való ráerőszakolásával — annak egyenesen gátjává vált. Ahelyett, hogy az ember és a társadalom burzsoá eredetű dualizmusának feloldására, a régi ellentmondások és a meglévő nehézségek felszámolására, a fejlődés irányának, valamint a törvényszerűen kialakuló és tervszerűen szervezendő új viszonyoknak a megragadására, ill. szabályozására helyezte volna a fő hangsúlyt, megelégedett a meglévő viszonyok dogmákba szorításával, pozitívista leírásával. Ahelyett, hogy az embereknek a társadalmi fejlődés tudatos alakítóivá való nevelésén, a „sozialistische Umwälzung der Gesellschaft” teljessé tételén, a spontaneitás helyébe a szocialista tudatosság állításán fáradozott volna, antidialektikus módszerekkel sok vonatkozásban az ellenkező hatást produkálta. A társadalmi összefüggések szétszakításával az embert társadalmi környezetéből jogilag szinte kipreparálta, különböző viszonyait különféle absztrakt kategóriákba szorította. Csak tulajdonosnak, anyagi igényei kielégítését csak izolált szerződési viszonyoknak tekintette. Ezeket az absztrakt kategóriákat aztán a szocialista gazdaság viszonyaira is átvitte.

többsége a gazdasági jog új koncepciójával szemben az egységes szocialista polgári jog álláspontjának talaján áll, és annak védelmében fejti ki tudományos tevékenységét: DENISZOV, A. I.—BERNSTEIN, N. I.: A polgári jogi jogalkotás alapjai és a „gazdasági jog”. SzGP. 1959. 5. sz.; ANTIMONOV, B. Sz.: A Szovjetunió polgári jogi jogalkotása alapjai tervezetének kidolgozásához. Szocialiszticeszkaja zakonnoszt, 1959. 7. sz.; JOFFE, O. Sz.: A gazdasági tevékenység szabályozása a Szovjetunióban. Leningrád, A Leningrádi Állami Egyetem Kiadója, 1959.; SZUHODREV, V.: A polgári törvényhozás alapvető elveinek kidolgozásához. Szovjetszkaja juszticia, 1958. 12. sz.; ANTIMONOV—BRATUSZ—GENKIN—JOFFE—ORLOVSZKI—CSEREPAHIN: A vagyoni viszonyok jogi szabályozásáról. Izvesztyija, 1959. III. hó 8-i szám; SARGORODSZHIJ—JOFFE: A szovjet jog rendszeréről. SzGP. 1957. 6. sz.; GINZBURG, L. J.: A gazdasági jog kérdéséhez. SzGP. 1956. 10. sz.; GENKIN, D. M.: A szovjet szocialista jog rendszerének kérdéséhez. SzGP. 1956. 9. sz.

A jog politikai célkitűzései háttérbe szorultak, amivel szorosan összefüggött, hogy a statikus áru-pénzkapcsolatok alapján felépülő hagyományos polgári jog nem tudott túllépni jórészt burzsoá eredetű rendszerén és kategóriáin. A civilizatika egésze, bár próbált régi formákba új tartalmat tölteni, bár éppen a szocialista gazdaság viszonyaira jöttek létre új jogszabályok, valahogy mégis a BGB foglya maradt. Szinte megülte a BGB már a maga korában is retrográd, kazuisztikus dogma- és fogalomrendszerének szelleme. Nem tudott túllépni a jogi pozitivizmus álláspontján, kiindulása nem a társadalmi fejlődés dialektikus mozgása, hanem a jogról alkotott polgári elképzelések (bürgerliche Vorstellungen) voltak. A szocialista polgári jogtudománynak erejét jórésztben szükségszerűen arra kellett fordítania, hogy a nagyrészt elavult tárgyi jogi normákat és kategóriákat úgy ahogy alkalmassá tegye a rohanó fejlődés szolgálatára. Nem tudott a tulajdon és a szerződés általános intézményein túljutni. És nemhogy segített volna a népgazdaság rohamos fejlődését előkészítő és kísérő új szervezeti és működési formák megragadásában és kimunkálásában, a fejlődés bontakozó új viszonyainak újszerű szabályozásában, ellenkezőleg: a társadalmi valóságtól elszakadt antidialektikus szemléletével az új jelenségek egyszerű asszimilálására is alig volt képes.

Az új koncepció alapvető tétele ezért az, hogy ezt a helyzetet meg kell szüntetni és a jog minden kérdését — a jogalkotástól kezdve, a burzsoá kategóriák és intézmények felszámolásán át a jogrendszer jogágazatokra osztásáig — a szocialista építés adott konkrét feladataiból, a gazdaságvezetés közvetlen igényeiből, valamint az ember társadalmisításának fokozandó üteméből kiindulva kell vizsgálni és megoldani. Ez — egyebek között — megköveteli a sok vonatkozásban burzsoá szemlélet szerint kialakult keretű polgári jog tárgyának újból való kialakítását, illetve a gazdasági jog önálló jogágiságának elismerését.

A gazdasági jog *szovjet* képviselőinek alapkiindulása nem ilyen természetű. Általános premisszájuk az, hogy a *szovjet* gazdasági életben végbemenő nagyarányú fejlődés, az azzal párhuzamosan, illetőleg annak meggyorsítására eszközölt szervezeti intézkedések sürgetően szükségessé teszik a jogi szabályozás átalakítását és tökéletesítését. Mindez egybeesik a *szovjet* jog fontosabb ágai, így a polgári jog újrakodifikálásának, illetőleg általában a *szovjet* jogrendszer továbbfejlesztésének fontos mai szakaszával is. Ebben a történelmi helyzetben felmerül a kérdés: a népgazdaság további fejlődéséhez és funkcionálásához szükséges jogi eszközök kimunkálása és kodifikálása megoldható-e hagyományos rendszerű polgári jogi kodifikáció keretében, vagy e jogterületnek önállósulnia kell? A gazdasági jogi szemlélet híveinek véleménye szerint a gyakorlat, a fejlődés (történetileg és ma is), valamint az elméleti megfontolások az utóbbi, azaz a gazdasági jog mellett szólnak.

III.

Ezen általános kiindulások keretében a gazdasági jog mint önálló jogágazat elismertetése mellett a gazdasági jog képviselői a következő főbb tételket vonultatják fel.

I. Az első és talán legfontosabbnak tekintett érv, hogy az egységes polgári jog a szocialista gazdaság szervezése, vezetése és funkcionáltatása egységes komplexumát antidialektikusan megbontja, annak csak egy részét, a tulajdoni és kötelmi viszonyokat szabályozza és tárgyalja, ezeket is az állam-

polgárok vagyoni viszonyaival azonos keretben. A gazdasági igazgatás viszonyainak szabályozása és tárgyalása ugyanakkor egy másik jogágazat, az államigazgatási jog keretében történik. Ez szétszakítja a népgazdaság központi állami irányításának és az egyes gazdasági egységek operatív önállóságának, azaz a demokratikus centralizmusnak dialektikus egységét.

2. A polgári jog hagyományos koncepciója — mondják továbbá — összevonja a szocialista tulajdon jogát a személyi tulajdon jogával, holott ezek eltérő normái és eltérő funkciója e jogterületeknek külön jogág keretében történő szabályozását és tárgyalását indokolják.

3. Az egységes polgári jog koncepciója formáljogi pozícióból indul ki, amikor azt mondja, hogy a jogrendszer tagozódásánál a szabályozás tárgya mellett a szabályozás módját is feltétlen elhatároló elvként kell elismerni. Ez, amellett, hogy társadalmi tartalmát veszti, a társadalmi tartalmat inkább elfedő ismérv, nem más mint a burzsoá közjog-magánjog koncepciójának burkolt továbbélése. Márpedig a jogrendszer tagozódásánál (mindenütt „Einteilung” szerepel a szerzőknél és nem „Gliederung”) a szabályozás tárgya mellett a gyakorlati (politikai és gazdasági) megfontolások a döntők. Az, hogy külön szabályozása célszerűbb-e az adott területen. Ha igen, az elkülönítést (Absonderung) konzekvensen végig kell vinni mind a jogalkotásban, mind az oktatásban, mind a tudományban, mert a gyakorlat ezt követeli.

4. Csak formális szemlélet következménye az a tétel is, miszerint az egységes polgári jogot átfogja az a tény, hogy olyan anyagi viszonyokat szabályoz, amelyekre a tervgazdálkodásnak való alávetettség és az áru-pénzviszony érvényesülése egyaránt jellemző. Egészen más ui. egy szerződés megkötése tekintetében a tervgazdálkodásnak való alávetettség akkor, ha két vállalatról van szó, mint amikor az állampolgárok lépnek egymással szerződéses viszonyra. Míg az előző esetben az alávetettség feltétlen és közvetlen, addig az utóbbi vonatkozásban legfeljebb közvetett hatásról lehet beszélni. Természetesen még más az értéktörvény érvényesülése is.

5. Az eddigi polgári jogi szemlélet nem veszi számításba a gyakorlat igényeit. Olyan kódex mellett van, amely rendelkezéseinek egy része sohasem érintheti az állampolgárokat mint jogalanyokat (tervszerződés), egy másik része pedig sohasem alkalmazható jogi személyekre (öröklés, az ember személyiségének és testi épségének védelme). Az ilyen értelemben kodifikált jogágazat, maga a kódex túl nagy, nincs eléggé tekintettel a társadalmi viszonyok egyes csoportjainak (pl. az állami gazdasági szervek és az állampolgárok vagyoni viszonya) speciális jellegére. Arra, hogy azokat elkülönülten, differenciáltan szabályozza, és ne keverje össze a gyakorlat szempontjából egymástól távol eső kérdéseket. Ez akadálya annak is, hogy ezek a jellegükben fogva elkülönülő területek megfelelően egységes és sokoldalú szabályozásban, tudományos kimunkálásban részesüljenek. Akadályozza az oktatás színvonalának gyakorlatiasabbá tételét is. Mindez pedig arra vezet, hogy a népgazdaság apparátusában dolgozó jogászok munkáját mindenféle ilyen művi akadályok nehezítik, és az egyetemet elhagyó végző hallgatók nem állíthatók be azonnal a népgazdasági apparátus jogi szerveinek szolgálatába. A gyakorlat tehát nemhogy igazolja az egységes polgári jog álláspontját, ellenkezőleg: ellene szól. Márpedig minden elméleti konstrukció helyességének kritériuma csak a gyakorlat lehet⁶.

⁶ PAVLOV, I. V.: Zur Kodifikation der sowjetischen Zivilgesetzgebung. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1959. No. 11—12. 491. p.

6. A szovjet jogfejlődés tanúsága is amellet szól, hogy a gazdasági élet vagyoni viszonyainak egy része már a szovjet jogrendszer kialakulásának első éveiben túllépett a polgári jog keretein, és külön szabályozásban részesült. Ilyen volt pl. a trösztökről szóló 1923. évi dekrétum, amely az államosított szektor szerveinek számos anyagi viszonyát szabályozta. Hivatkozás történik arra is, hogy Lenin az 1922. évi szovjet orosz polgári törvénykönyvről beszélve, annak jelentőségét a polgárok vonatkozásában emelte ki, és nem utalt arra, hogy a szocialista gazdasági szervezeteknek is egyformán fontos törvénykönyve lenne. Ide vehető az egységes polgári jog túlhaladottsága mellett felhozott az az érv is, hogy egyik-másik népi demokráciában (NDK, Csehszlovákia) kódexnagyságú jogszabályokat alkottak a szocialista szervezetek egymás közötti vagyoni viszonyainak szabályozására.

7. Egy további vissza-visszatérő szempontja a gazdasági jogi szemlélet képviselőinek, hogy a „polgári jog” mint elnevezés sem jó, mert nem fejezi ki azt a tartalmat, amit takar.

8. Végül van még a gazdasági jogi koncepció képviselőinek egy ugyan-csak vissza-visszatérő tétele. Nevezetesen az, hogy az új gazdasági jog nem hódító jellegű, mint volt a korábbi.

Ezekben foglалhatók össze — pozitíve vagy negatíve megfogalmazva — a gazdasági jog önálló jogágisága mellett felhozott érvek. A következtetés már önként adódik: az eddig a polgári jog keretében tárgyalt és szabályozott társadalmi viszonyokat úgy kell felosztani, szabályozni és tudományosan feldolgozni, hogy a keletkező új felosztás, az új jogágak megfeleljenek a fent vázolt követelményeknek, ill. híjával legyenek a hagyományos polgári joggal szemben felhozott kifogásoknak. Más szóval, el kell ismerni a gazdasági jog önálló jogágiságát, és ezzel összefüggésben szükséges a polgári jog tárgyának ujhóli felmérése és megállapítása.

*A gazdasági jogba kell sorolni a szocialista gazdaság, konkrétan az állami tulajdonban levő üzemek tulajdoni, igazgatási és kötelmi viszonyainak szabályait*⁶. Ezek feladata „die Organisierung des gesellschaftlichen Gesamtarbeiters”, a dolgozóknak a társadalmi öszmunka vezetésében és szervezésében való tudatos és tervszerű együttműködését szolgálni, és a dolgozókat az ösznép-gazdasági összefüggések felismerésére és alakítására nevelni. Im Wirtschaftsrecht geht es um die Herausgestaltung der einzelnen Einheiten zu einem einheitlichen Produzenten, um die Vergesellschaftlichung der gesamten Produktion. A gazdasági jog tudományának feladata, hogy megragadja, kimunkálja és szabályozni segítse az üzemi kollektíva és az állami vezetés viszonyának azokat az új elemeit, amelyek segítik a fejlődést és hozzájárulnak a termelésben résztvevők szocialista tudatának emeléséhez. A gazdasági jog tudománya a „gesellschaftlicher Gesamtarbeiter állandó önfejlődése objektív törvényszerűségeinek feltárására” hivatott.

⁶ A gazdasági jog konkrét és pontos terjedelmének meghatározásáig a vonatkozó irodalom még nem jutott el. Az idevonatkozó általános megállapítások nem pontosak és nem is egybehangzóak. TADEVOSZJAN — bár ő megkísérli a gazdasági jog általános és különös részének főbb részeit felvázolni — sem tud „biztosat” mondani arról, hogy a kolhozjog a gazdasági jogba tartozzék-e vagy sem. (Das Wesen des sowjetischen Wirtschaftsrechts und die bevorstehende Kodifikation der Zivilgesetzgebung der UdSSR. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1959. No. 11—12. 506. o.)

A polgári jogba kell sorolni a személyi tulajdonnak, az állampolgárok egymáshoz való viszonyának, valamint — és ez a legfontosabb! — azoknak a viszonyoknak a szabályait, amelyek a társadalmi tulajdon egyre nagyobb fokú ingyenes vagy térítéses igénybevételének területére esnek, az igénybevételnek a tulajdonátiszállás és a használás, valamint az igazgatás kettős értelmében⁷. Az új polgári jog centrális intézménye tehát nem a személyi tulajdon és nem is a személyiség, mint ahogy ez egyes, az új polgári jog alapjának meghatározására szánt munkákban jelentkezett, hanem a társadalmi tulajdon.⁸ E jogág funkciója pedig az individuuum és a társadalom közötti ellentmondás megszüntetésével az embereknek a társadalmi fejlődés tudatos alakítóivá való nevelése és önnevelése, értékeinek a közösségben és a közösség által történő kibontakoztatása — a szocialista demokratizmus kiszélesítése — az előbb említett, a termelés területén kívül eső viszonyokban. A polgári jog tudományának feladata, hogy feltárja, tudatosítsa és alakítani, szabályozni segítse a társadalmi élet mindazon új elemeit és jelenségeit, amelyek az ember társadalmisításának ezt a folyamatát elősegítik.

IV.

Ami a magyar jogtudománynak⁹ az új gazdasági jogi koncepcióra vonatkozó álláspontját illeti, mindenekelőtt le kell szögezni, hogy azt sok tekintetben helyesnek és előremutatónak tartja. Csak a fontosabbakat emelve ki: a) az új gazdaságszervezési megoldások a Szovjetunióban és másutt is (az ipar és az építkezés irányításának átszervezése, a népgazdasági tanácsok létrehozása a gazdasági igazgatási körzetekben, a helyi szervek és vállalatok jogainak kibővítése, a termelési terv és az anyagellátási terv fokozottabb koordinálása stb.), amelyeket az elért nagy gazdasági eredmények és azok fokozása tett szükségessé, szükségszerűen előtérbe állították a népgazdaság

⁷ Ebbe a körbe (ha jól értelmezzük G. BLEY—W. DREWS—F. JANSEN fentebb hivatkozott cikkében kifejtetteket) az állampolgároknak a kereskedelmi szervekhez és intézményekhez, a szolgáltatási és ellátási üzemekhez, a takaré- és biztosítási intézményekhez, a postához, a telek- és lakásigazgatás szerveihez, a gyógykezelő és üdültetési intézményekhez, a kulturális szolgáltatásokhoz és létesítményekhez való — elsjátítási, használati, igazgatási és szervezési — viszonyai tartoznak.

⁸ A polgári jog tárgya tekintetében nincs egyhangúság a gazdasági jog és a „polgárok polgári joga” mellett érvelő jogtudósok között. A fenti álláspont az NDK ma már általános álláspontja ugyan, de ezt is megelőzte SUCH koncepciója, mely szerint a polgári jog alapja a személyi tulajdon, ill. POSCH felfogása, amely a polgári jog központjába a személyiséget helyezte. Mindkét nézetet azonban időközben elvetették. A szovjet irodalomban TÁDEVOSZJAN nézete lényegileg Suchéval azonos (i. m. 505. p.), míg PAVLOV felfogása a most uralkodó német állásponthoz áll közel, azzal az eltéréssel, hogy álláspontjából igazgatási elemeknek a polgári jogba való felvétele nem következik (i. m. 186. p.).

⁹ A magyar jogtudomány álláspontjának vázolásához meg kell jegyezni, hogy a kifejtett érvek és megfontolások jórészt nem e sorok szerzőjének nevéhez fűződnek, hanem lényegileg a következő munkák idevonatkozó részének összefoglalását jelentik: EÖRSI Gyula: A tervszerződések. Bp. Akadémiai Kiadó, 1957. 672. p.; EÖRSI Gyula: Szocialista polgári jogunk továbbfejlődésének egyes problémái. Jogtudományi Közöny 1959. 5. sz. 193—204. p.; PESCHKA Vilmos: Vita a magyar népi demokratikus jogrendszerről és tagozódásáról. A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Értesítője, III. köt. (1960.) 1. sz. 101—116. p.; VILÁGHY MIKLÓS: A tulajdonjog formái és a szocialista jogrendszer tagozódása. Jogtudományi Közöny, 1959. 5. sz. 204—113. p.

viszonyok egységét, és ezzel egyidejűleg e viszonyok olyan újszerű, sokoldalú szabályozásának, olyan komplex tudományos feltárásának, a jogi oktatás olyan irányba való alakításának a szükségességét, amely az új jelenségekkel számot vet, azok megszilárdulását és továbbfejlődését segíti. Nem tagadható, hogy a polgári jog vonatkozásában nem helyeselhető eddigi egysíkú szemléletmód mellett egy bizonyos fokig elsikkadt annak a jelenségnek a feltárása, hogy a decentralizációnak, az alsó szervek hatásköre és önállósága növekedésének, tehát a polgári jogi módszerek kiterjedésének az a — még hozzá nagyon fontos és jelentős — hatása is megvan, hogy az emberek tömegeit bevonja a gazdasági igazgatás állami munkájába. Hogy tehát a polgári jogi és államigazgatási módszerek és eszközök közelebb kerülnek egymáshoz, hogy a komplex módszer alkalmazása nélkülözhetetlen a jogtudomány jelen és jövőbeli feladatainak ellátásában, — fejt ki helyesen Eörsi Gyula hivatkozott tanulmányában. Kétségtelen, hogy a gazdasági jogi koncepció e nagy jelentőségű folyamat irányában halad és hat, ha messzebb is megy, mint amennyire ez az adott feladatok megoldásához szükséges.

b) A szocialista jogtudomány, közelebbről a polgári jog tudománya megőrizte a jogászai formalizmus bizonyos feleslegessé, sőt akadályá vált elemeit. Márpedig nem tagadható, hogy a jogászai formalizmus nehezen idomul bizonyos új jelenségekhez, a jog politikai célkitűzéseinek dinamikus követéséhez. (Amikor pl. a polgári jogban elhatároló szempontként az alapul fekvő társadalmi viszonyok mellett a mellérendeltség, az áruviszony-forma érvényesüléséről beszélünk, akkor bizonyos merevséggel nem hangsúlyozzuk és nem tárjuk fel eléggé ennek újszerű, állandóan gazdagodó formáit, hogy ti. ez a fajta áruviszony rendelkezik két sajátos — tulajdonképpen nem áruviszony jellegű — elemmel. Nevezetesen azzal, hogy ez a mellérendeltségi viszony olyan áruviszony-forma, amelyben benn foglaltatik egyrészt a fokozott állami befolyás, másrészt a szocialista együttműködés biztosítása, ami így absztrakt módon megfogalmazva ugyan látszólag szürkén hat, de a valóságban a szocialista polgári jogi tudományos munka részéről e terület egész újszerű feldolgozását igényli.) Való igaz, hogy a gazdasági jogi koncepció a jogászai formalizmus teljes háttérbeszorítása felé halad, hogy az a sürgetése, amely a társadalmi elemnek az állami feladatok megoldásába való fokozottabb bevonásának irányában mozog, időszerű sürgetés. Időszerű annak az igénynek a felvétele is, hogy a jog segítsen és megfelelő eszközök és intézmények kiépítésével működjön közre abban a folyamatban, abban a politikai, általános társadalmi feladatban is, amely az egyéni érdek és a társadalmi érdek összhangjának, dialektikus egységének megteremtésében jelölhető meg.

c) Az NDK jogi sajtójában kibontakozott gazdasági jogi szemlélet, általában a jog szerepére vonatkozó elméleti konstrukciók tekintetében jogosultnak látszik az a megállapítás, hogy azok a jogról alkotott régi, burzsoá eredetű elképzelések és kategóriák meghaladásának formái is. Nem lehet elvitatni, hogy a német jogtudomány új koncepciója kibontakoztatása során a régi kategóriák bátor túlhaladásával, egyes fontos kérdések megoldásának újszerű felvetésével megteremtette a helyes út megtalálásának egyik igen fontos feltételét. Azt nevezetesen, hogy megszabadította magát olyan terhek-től, amelyek a továbbhaladásnak csak akadályai voltak. Gondoljunk csak arra, hogy az NDK-ban nemcsak hatályban van a maga korában sem modern BGB és ZPO jó része, hanem él és hat ezek kiterelhelyesedett dogma- és fogalomrendszere, aminek azt a hatását, amelyet évtizedeken át a jogi tudatra,

az egyébként is fogalomalkotó, jogi kategóriákat a végtelenségig cizelláló, pozitivista burzsoá német jogtudományra, a gyakorlatra kifejtett, állandó szívós küzdelem ellenére sem lehet teljesen semlegesíteni. Az NDK jogtudomány mai irányának egyik lényeges jellemjegye, hogy ettől az „örökségtől” most teljesen és egyszerre elrugaszkodott, feladatai megoldására teljesen új utakat vágott. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a szocializmus építésével a társadalmi-gazdasági viszonyok nemcsak a kapitalista viszonyokhoz, hanem a szocialista építés egyes elért szakaszaihoz viszonyítottan is állandóan változnak, és emiatt még a szocialista viszonyok stabilizálására alkotott és hivatott jogi szabályozás dogmatikája, normarendszere is időnkint revízióra, állandó továbbfejlesztésre szorul, akkor ez az elszakadás nemcsak időszerű, hanem égetően szükséges is volt. Mindezeket, a jog és a jogtudomány ebből folyó feladatainak szükségességét el kell ismerni. Már más dolog, hogy a választott új út nem szenved-e — bár más természetű — olyan hibákban, amelyek az egyes jogterületek kodifikálását, szocialista fejlődését nehezítik. Történetileg nézve a kérdést, úgy tűnik, hogy az NDK jogtudományának most általánossá vált szemléletben, a régítől való elrugaszkodás mikéntjében a múlt század végi BGB-s, fogalomalkotó, az adott társadalmi viszonyokat a legapróbb részletekig kimunkált jogi normákkal védő, a dogma-rendszert önmagában a tökélyig fejleszteni törekvő, egyszerűen: a jogpozitivizmus un. klasszikus német iskolájának antitézise rajzolódik elénk.

Általánosságban tehát megállapítható, hogy azt a folyamatot, amely a szocialista jogirodalomban jórészt a gazdasági jog problematikája köré csoportosítva a problémák nagy sokaságát vetette fel, reális szükségletek indították el, és eddig is számos eredményt értelt meg. A magyar jogtudomány azonban mindezek elismerésével sem látja indokoltnak az egységes szocialista polgári jog álláspontjának feladását. Mégpedig azért nem, mert véleménye szerint a gazdasági jogi koncepció kifejtése során feltárt hiányosságokat és reális problémákat a gazdasági jog konstituálásával megoldani aligha lehetséges, sőt az bizonyos idő után nehezen áthidalható nehézségeket fog okozni. Képletesen szólva: a sok vonatkozásban helyes diagnózissal összefüggésben megállapított terápia nem fog helyesnek bizonyulni.

V.

Amikor az alábbiakban összefoglaljuk a magyar jogtudomány idetartozó érveit, meg kell elégednünk azzal, hogy a kérdést néhány általános megjegyzés után csak a polgári jog — gazdasági jog alternatívájára korlátozva tárgyaljuk. A tanulmány tárgyából folyik, hogy elsősorban nem a szocialista jogrendszer, azon belül az egységes polgári jog tárgyára vonatkozó, eddig általánosan elismert tételeket fejt ki, hiszen ezek ismeretesek. A szocialista jogirodalomban azonban ezekben a kérdésekben a közelmúltban vita bontakozott ki, új érveket és elméleti konstrukciókat dolgoztak ki. A feladat ezért az, hogy ezeket a magyar jogtudomány állásfoglalásai tükrében megvizsgáljuk, mérlegre tegyük és az ebből adódó következtetésekkel hozzájáruljunk az új gazdasági jogi elmélet helyes megítéléséhez, valamint a polgári jogtudomány aktuális feladatainak feltárásához, megoldásához.

Általános megjegyzéseink arra vonatkoznak, ahogy a gazdasági jogi szemlélet kifejtése során sokan — főleg a német jogtudományi sajtóban — a jog politikai célkitűzéseit és azok megvalósításának eszközeit értelmezik.

Amennyire helyes és indokolt a polgári jog (értve ennek keretében az un. gazdasági jog idevágó területét is) politikai célkitűzéseit, a szocialista építés általános feladatának megoldásában való közreműködésére, a társadalmi fejlődés tudatos segítésére vonatkozó rendeltetését hangsúlyozottan előtérbe állítani, annyira jogosulatlan szem elől téveszteni, hogy a jog azért viszonylag önálló kategóriája a felépítmény egészének, mert az egész, egyes részei vonatkozásában is szorosan összefüggő felépítmény mechanizmusában és rendeltetésében a többi felépítményi formákhoz viszonyítva sajátos eszközökkel vesz részt. Feladatát, politikai célkitűzésekkel telített feladatát akkor látja el helyesen, ha azt azokkal az eszközökkel és módszerekkel teszi, amelyek ránézve *sajátosak*. Ha a súlypontot áthelyezi más kategóriák területére, ha feloldódik azokban (pl. közgazdasági, politikai és erkölcsi nézetek fejtegetésében), tulajdonképpen elhagyja saját szféráját, feladja a jog jogi jellegét. A politikai célkitűzések túlzottan aktualizáló és ennyire közvetlen módon történő segíteni-akarásának szükségszerű velejárója, hogy a jogi szabályozás, a jogi normarendszer, a sajátosan jogi eszközök kimunkálása, fejlesztése másodlagossá válik. Mindez pedig azt eredményezheti, hogy épp az a cél — a szocialista építés politikai feladatainak minél hathatósabb szolgálata — szenved csorbát, amely pedig ezt a szemléletet priméren vezeti. Nyilvánvaló ui., hogy a jog és a jogtudomány, konkrétan a polgári jog azzal szolgálja leginkább az adott politikai célkitűzéseket, ha sajátos eszközeivel segíti az állami vezetést társadalmi méretű, egészében politikai kihatású célkitűzéseinek megoldásában. Azzal nevezetesen, hogy az állami irányítás részére biztosítja a gazdasági alappal összhangban jól *kiépített jogi normarendszer megfelelően ható jogi szabályozásait*, olyan értelemben szilárd kereteit, amelyekből pontosan tudható, hogy létük (a megfelelő szankciók kilátásba helyezése, illetőleg alkalmazása) által valamely meghatározott eredménynek az elérése — egyéb, ugyancsak fontos, de pontosan fel nem mérhető politikai, erkölcsi kihatások mellett — általában biztosítottnak tekinthető. A demokratikus centralizmus elve szempontjából ilyen szilárd és pontosan körülhatárolt *jogi* keretek és intézmények szükségessége a jövőt illetően még fokozottabban előtérbe fog kerülni. Az alsóbb szintű szervek hatáskörének már említett és várható további bővülése a tervgazdálkodás keretében feltételezi és megköveteli azoknak a kereteknek, annak a mechanizmusnak a központi szervek részéről történő pontos ismeretét, amelyeknek alapján és irányában, amelyek által adott biztosítékok mellett a központi szervektől az alsóbb szervekhez átesoportosított hatáskör megfelelően, a társadalmi fejlődéssel összhangban effektuálódik. Ez pedig csak a kötelező erejű pontos körülhatároltság, tehát a *jogi* szabályozottság szükséges dogmatikai kiépítettsége útján képzelhető el. Ennek hiányában a spontaneitás, sőt a voluntarisztikus elemek eluralkodásának nyitnánk kaput. Az állami vezetés részére, valamint a törvényesség biztosításához a jogalkotás tehát csak ez úton adhat megnyugtató bázist és hathatós segítséget.

Amikor a jogalkotás, a jogi gyakorlat és a jogtudomány erőit és eszközeit a gazdasági alappal megfelelő politikai feladatok közvetlen szolgálatára mozgósítjuk, vagy a jognak az alappal való szoros összefüggését hangsúlyozzuk, nem lehet számításon kívül hagyni végül azt sem, hogy a jognak mint felépítményi kategóriának relatív önállósága, belső fejlődése is van. Kialakulnak bizonyos belső összefüggései, kiépül egyfajta belső — bár állandóan fejlődő és fejlesztésre szoruló — rendszere, intézményeinek és nézeteinek együttható és kölcsönösen összefüggő szövete. Mihelyt ezt az egyes, akár nagyobb jelen-

tőségű átértékeléseknél, változásoknál számításon kívül hagyjuk, és az új intézmények és rendszerek kiépítésénél csak a közvetlen politikai igényekből indulnak ki, akkor — amellet, hogy kaput nyitunk a szubjektivizmus térhódításának — elkerülhetetlenül szaporodni fog az átfedéseknek, a jog belső ellentmondásainak, a következetlenségeknek, azaz az olyan jelenségeknek a száma, amiket elkerülendő, mondotta Engels, hogy a jog nem csaphatja arcul önmagát.¹⁰

Ami most már konkrétan az egységes polgári jog — gazdasági jog alternatívájában a magyar jogtudomány álláspontját illeti, a kiindulás az volt, vajon a kialakuló új gazdasági jogi és polgári jogi koncepció közelebb visze-e a szocialista jog lényegének teljesebb, világosabb felismerése felé, jobban segíti-e azoknak a feladatoknak a megoldását, amelyek a szocialista építés adott viszonyai között a jogra hárulnak. Ha igen, akkor a kezdeményezést nyilvánvalóan örömmel kell üdvözölni, még akkor is, ha nem lehet minden részében helyeselni. Ha nem, el kell vetni még akkor is, ha egyes részeiben újszerű kérdésfelvetéseket nyújt és termékenyítőleg hat a jogtudomány egészének fejlődésére.

Már e fejtegetéseink elején előrebocsátottuk, hogy a magyar jogtudomány az utóbbi állásponton van. Mégpedig azért, mert a gazdasági jog mellett felhozott — fentebb vázolt — érveket nem tartja olyan mértékben meggyőzőknek, hogy azok folytán az egységes polgári jog elvét fel kellene, illetve fel lehetne adni. Sorra véve ezeket az érveket, a magyar jogtudomány idevágó állásfoglalásai a következőkben foglalhatók össze.

1. A gazdasági jog önálló voltának egyik alapjaként a gazdasági jog képviselői, mint láttuk, a népgazdasági viszonyok egységét, illetve a gazdaság állami vezetése részéről a demokratikus centralizmus elvét tekintik. Ez azonban sok is meg kevés is egy jogágazat létének elismeréséhez. Sok azért, mert a demokratikus centralizmus elve a társadalmi jelenségek egész hadának egyik alapvető mozgástörvénye, így mindenekelőtt a szocialista államnak mint típusnak jellemző sajátossága. Aligha volna helyes a demokratikus centralizmus elvét a gazdaság állami vezetésének viszonyaira leszűkíteni. Márpedig a gazdasági jogi szemlélet, amikor a gazdasági jog egyik alapjául a gazdaság állami vezetésének érvényesülő demokratikus centralizmust fogadja el, ha *hallgatólagosan* is, de ezt teszi. Mivel a demokratikus centralizmus az állami és társadalmi tevékenység sok más területén is alapvető fontossággal jelentkezik, ezért a polgári jog és a gazdasági jog elválasztásának principium divisionis nem lehet. Hiszen a demokratikus centralizmus elve még jogági vonatkozásban sem szorítkozik csupán a javasolt gazdasági jog területére, hanem hatni fog pl. éppen a német jogtudomány által javasolt, általa keretei vonatkozásában hozzávetőlegesen már kialakultnak tekintett polgári jog területén is.¹¹ És ezért *kevés* a demokratikus centralizmus elve a gazdasági jognak mint önálló jogágazatnak az elismeréséhez.

¹⁰ »In einem modernen Staat muss das Recht nicht nur der allgemeinen ökonomischen Lage entsprechen, ihr Ausdruck sein, sondern auch *ein in sich zusammenhängender* (Engels kiemelése!) Ausdruck, der sich nicht durch innere Widersprüche selbst ins Gesicht schlägt.« MARX—ENGELS: Ausgewählte Schriften in zwei Bänden. Berlin. Dietz Verlag, 1953. Bd. II. 464. p. (Zweiter Brief an Schmidt.)

¹¹ Eszerint ui. a polgári jog átfogja majd a társadalmi tulajdon ingyenes vagy térítéses igénybevételének viszonyait, nemcsak az állampolgárok részéről történő elsajátítás, hanem a részvételükkel történő *igazgatás* vonatkozásában is. Ez mind a makrokozmoszban, mind a mikrokozmoszban érinti a demokratikus centralizmust. A makrokozmosz-

A gazdasági jogi szemlélet ezzel a principium divisionisszá tett kiindulással mindazonáltal egy eddig nem eléggé tisztázott, élő problémára hívta fel a figyelmet. Itt lényegileg a szocialista tulajdoni rendszer formái és a szocialista gazdasági igazgatás közötti új viszony problémájáról van szó, amit a magyar jogirodalomban Eörsi Gyula „A tervszerződések” c. munkája (104—105. p.) és Világhy Miklós hivatkozott tanulmánya tárt fel. A kérdések ilyen — általunk helyesnek vélt — megközelítése szerint: *aa*) Az állami tulajdon tekintetében az állam mint tulajdonos igazgat. Az igazgatás ilyen értelemben az állami tulajdon egyik eleme. *bb*) De az állam a gazdaság folyamataira nemcsak tulajdonosi minőségében hat, hanem általában mint közhatalom is, mégpedig a tulajdon minden egyéb formája tekintetében. E két forma nem független egymástól, ellenkezőleg: feltételezi egymást. E két oldal egysége valójában a gazdasági igazgatás, amely viszont a maga egészében is elválaszthatatlan kapcsolatban van a szocialista államigazgatás többi ágazatával. Kétségtelen, hogy a szocialista állami tulajdonnak fontos eleme az igazgatás, attól elvonatkoztatni elméletileg helytelen, gyakorlatilag pedig akadályozza a jogtudományt abban, hogy a jelenségeket a maguk teljességében, azaz valóságos létükben kezelje, hogy hathatós segítséget adjon a gazdaságvezetés munkájához. Ebből azonban nem lehet a szocialista állami igazgatás egységének felszámolásához eljutni, nem lehet az egységes szocialista polgári jogot elvetni és a vagyoni viszonyok jogi szabályainak eddigi szocialista kategóriáit egyszerűen félretenni. A feladat a sokoldalú, *komplex* vizsgálat, a kérdéses jelenség (pl. a szállítási szerződések) mindenoldalú feltárása, a kérdéses társadalmi jelenség különböző elemeinek, valamint annak felderítése, hogy melyik jogi eszköz, az egyes jogi eszközöknek és módszereknek milyen aránya, együtthatása és belső összefüggése fejezi ki és segíti leginkább az objektív törvényszerűségeknek megfelelő gazdaságvezetési tevékenységet. (Ilyen feldolgozásnak tekinthető éppen ebben a körben Eörsi Gyula „A tervszerződések” c. hivatkozott munkája.) A gazdasági jog pedig ebben a vonatkozásban inkább az unifikálás, semmint a differenciálás felé halad. Amellett, hogy — az ellenkezőjét állító kitételek ellenére is (amire később még visszatérünk) — természetéhez tartozónak látszik egy, más jogágazatok magábaolvasztása irányába ható immanens tendencia, objektíve alkalmas arra, hogy a szocialista szervezetek gazdasági viszonyában egyrészt az alkalmazandó igazgatási és polgári jogi eszközök arányának, belső dialektikájának feloldására, másrészt az igazgatási elemek esetleg túlzott eluralkodására vezessen. Másképp, a jogágakra való utalás nélkül szólva: megnehezíti a gazdasági viszonyok objektív természetéhez alkalmazkodó jogi eszközök és módszerek, azok megfelelő arányának kimunkálását. Kevésbé jelent védelmet esetleges, valutarisztikus jellegű gazdaságvezetési módszerekkel szemben.

2. A gazdasági jogászok másik fontosabb érve a társadalmi tulajdon és a személyi tulajdon, illetve ezek jogának elhatárolása¹².

ban: A társadalmi elemnek az állami feladatok ellátásában való ilyen fejlesztése nyilván együttjár a szocialista demokratizmus szélesedésével, azonban nem a szocialista államra jellemző demokratikus centralizmustól függetlenül, hanem annak keretében. A mikrokozmoszban: pl. a lakásfond igazgatása az állampolgárok által, tehát társadalmi szervezeti keretben mint munkamódszer ugyancsak nem nélkülözheti a demokratikus centralizmus elvét.

¹² Ez mindenekelelt felvet néhány inkonzekvenciát. Miért külön jogág a termelőszövetkezeti jog és a földjog, amikor pl. az utóbbiban állandóan növekszik a szocialista

Csak a tulajdoni forma szerint osztani fel a vagyoni viszonyokra vonatkozó valamennyi jogszabályt, ezt nyilván a gazdasági jog képviselői sem tartják helyesnek. Más ismérvet is fel kell venni ahhoz, hogy a három tulajdoni forma tekintetében fennálló jogszabályok akár az egyik, akár a másik álláspont szerint vallott jogágazathoz legyenek csoportosíthatók

A magyar álláspont szerint (Eörsi Gyula és Világhy Miklós hivatkozott tanulmányaira utalva) a probléma mélyén *a*) egyrészt az alapvető tulajdoni formákban kifejezésre jutó materiális tartalom, *b*) másrészt a tulajdoni formákon fennálló jogi szabályok egymáshoz való viszonya rejlik. *a*) Ami az első kérdést illeti: a tulajdon, a szocialista tulajdon is elsajátítást fejez ki, ahogy az ember uralma alá hajtja a természet tárgyait és kielégíti szükségleteit. Ebben a folyamatban alapvető szerepük van az állami tulajdonban levő termelési eszközöknek és egyéb dolgoknak, de lehetetlen nem látni, hogy az elsajátítás végső fokán a személyi tulajdon körében, az emberek szükségleteinek mindennapi kielégítésében fejeződik be. A két szakaszt egymástól elszakítani azt jelenti, hogy az első szakasz értelmetlenné válik, az utóbbi pedig a levegőben lóg. Az állami szervezetek közötti szerződési viszonyok kétségtelenül különböznek a polgárok közötti szerződési viszonyoktól, de ezeknek egymástól — külön jogágazatban tárgyaltan, külön jogszabályban kifejezetten — elszakítása torz kép kialakulásához vezet. Ahhoz nevezetesen, hogy az állami szocialista tulajdonon belüli szerződési viszonyok önmagukban — mintegy *l'art pour l'art* — forognak, a polgárok szerződési viszonyai pedig hol összefüggnek velük, hol nem. Az értékeknek és termékeknek ezt a forgalmát nem lehet egymástól elválasztani. A helyes út csak az lehet, hogy a *valóságos különbségeket a valóságos egységen belül kell felfogni*. Az egységes polgári jog az, amely átfogja mindazokat a szerződési és az ezzel összefüggő vagyoni természetű (nem igazgatási) viszonyokat, amelyek keretében a tulajdon tárgyának elsajátítása, illetve az emberi szükségletkielégítés céljára való használata történik¹³. *b*) A jogrendszer tagozása, az egységes polgári jog — gazdasági jog alternatíva vonat-

részesedés? Elvileg mi indokolja, hogy azok a viszonyok, amelyek egyrészt az állami és társadalmi szervezetek, másrészt az állampolgárok között vannak, a polgári jogba kerüljenek?

¹³ Hogy a tulajdoni formák az elsajátítás, végső soron egy célt, az emberi szükségletkielégítésének céljait szolgáló, elemeiben is szorosan összefüggő folyamatának jogi kifejezői, hogy a dolgoknak — mármiut az elsajátítási viszonyok kölcsönös összefüggésének — ezt az objektív természetét nem lehet egyszerűen félretenni, hogy az előbb-utóbb érvényre tör, arra éppen az NDK jogtudománya vázolt koncepciójának fejlődése a legjobb példa. E fejlődés első szakaszában a gazdasági jog mint önálló jogág elismerése és kifejlesztése szükségességének egyik kiinduló alapja, a polgári joghoz viszonyítottan egyik principium divisionisa az volt, hogy a társadalmi tulajdon viszonyait egy külön jogág keretében kell szabályozni és tudományosan művelni. Hogy az ezek szerinti új polgári jogba mi fog tartozni, akkor még nem volt egészen világos, csak annyit, hogy az alapja nem, vagy legalábbis nem elsősorban a társadalmi tulajdon lesz. Hiszen éppen ennek viszonyait öleli fel a gazdasági jog. Az időközben kialakult, korábban vázolt két koncepció (a személyi tulajdon, ill. a személyiség védelme mint a polgári jog alapjai) elvetése után ma a jogirodalom szerint az az egységesen elfogadottnak mondható álláspont, hogy az új polgári jog alapja nem más, mint a társadalmi tulajdon (ld. ehhez: BLEY—DREWS—JANSEN i. m.). Az NDK jogirodalma fejlődésének ez a tendenciája pedig annak igazolására szolgálhat, hogy ha a jogilag szabályozásra kerülő társadalmi jelenségek objektíve összefüggő egységes természetűek, akkor ennek konzekvenciái elől a jogi kifejezésforma tekintetében sem lehet tartósan kitérni. Bár meg kell állapítani, hogy az NDK jogászait nem ez a felismerés, hanem a „Vergesellschaftlichung” motivuma juttatta erre az álláspontra.

kozásában a második kérdés a fontosabb. E tekintetben az álláspontoknak két lehetséges pólusa van. Az egyik szerint az egyes tulajdoni formák, illetve az azok tekintetében fennálló jogi szabályok annyira azonosak, hogy már a burzsoá tulajdon absztrakt kategóriái is jogosakká válnak. A másik szerint ezek annyira különböznek, hogy nem lehet őket összehasonlítani, bennük bizonyos egységet látni. Az előző pólus gyakorlatilag erejét veszítette, a szocialista viszonyok között nem lehet elismerni. Nem is kell vele behatóan foglalkozni. A második pólus az, amely erősebb; ezzel jellemezhető a gazdasági jog képviselőinek álláspontja is. Ez a szemlélet tagadja, vagy legalábbis elhanyagolja a jogi szabályozásban mutatkozó azonosságot. Lehet-e és kell-e (az utóbbit senki sem állítja, az előbbit nem igen vetik fel) az olyan kérdéseket és intézményeket, mint

*a tulajdonjog (tulajdon és birtokvédelem),
a jogi személy,
a szerződés (az általános szabályok sora),
a felelősség (a felelősség alapja általában a veszélyes üzem),
az elévülés stb.*

a gazdasági jogban másképp szabályozni, mint a polgári jogban, vagy fordítva? Nem lennének-e ezek a szabályok az esetek egy jó részében a szóhasználatig azonosak? Meghasonlik-e önmagával egy intézmény azáltal, hogy két jogszabályban is szerepel? Meghasonlik-e olyannyira, hogy az egyik kódexben *érdemi okoknál* fogva pl. gazdasági jogi felelősségnek, a másikban polgári jogi felelősségnek lehetne tartani? Továbbmenve: Létezik-e olyan jogviszony, amelyet gazdasági jogi jogviszonynak lehetne tekinteni? Ha egy ún. gazdasági jogi jogvitát elemeire bontunk — és nem azt kell-e tenni az elbírálás során? —, nem az lesz-e a helyzet, hogy meg kell nézni, mely részében kell a döntést feltétlen, igazgatási aktusokra alapítani, és mely részében olyan szabályokra, amelyek a felek egymás mellé rendeltségén, önállóságán alapulnak? Van-e olyan gazdasági jogi norma, amely nem vagy igazgatási vagy — és itt már nem is lehet kikerülni a szót — polgári jogi jellegű? Nyilvánvaló, hogy a gazdasági jog — ha testet is ölt (önálló kódexben, önálló jogi diszciplinában) — ezeken a problémákon elvi alapokon nem fogja magát túltenni tudni. Két eset lehetséges, írja helyesen Eörsi Gyula hivatkozott tanulmányában. Egy esetleges gazdasági jogi kódex az említett kérdések tekintetében vagy hivatkozik a polgári jogra, amely esetben a polgári jog a gazdasági jognak valamiféle anyajoga lesz; vagy minden kérdést külön is szabályoz, aminek során szükségszerűen sor kerül a jelenlegi polgári jog újrafeltalálására. A gazdasági jog képviselői közül egyedül Pavlov néz szembe ezzel a kérdéssel. Véleménye szerint a gazdasági jog kodifikációja során a gazdasági jogi kódex egy szakaszában ki kell mondani, hogy szubszidiárius jelleggel a polgári jog szabályai is alkalmazhatók. A helyzet az lesz, mint most — mondja —, „amikor a polgári jog szabályai kerülnek alkalmazásra munkajogi, földjogi, termelészövetkezeti jogi és családjogi jogviszonyokra, ha a speciális munkajogi, földjogi, termelészövetkezeti jogi és családjogi jogalkotásokban egy ilyen vagy olyan viszony szabályozása hiányzik”.¹⁴ Pavlov azonban leegyszerűsíti, ill. megkerüli a kérdést, bár amit mond, az már maga is a polgári jog előbb említett anyajogi szerepére utal. Ő — úgy tűnik — már abból indul ki, hogy mindazokat az alapvető intézmé-

¹⁴ PAVLOV i. m. 490. p.

nyeket, amelyekről mint önmagukkal meg nem hasonlítható intézményekről fentebb szó volt, minden további nélkül gazdasági jogiaknak szupponálja. Előáll tehát az a helyzet, hogy abban a gazdasági jogban, amelyben a polgári jogot újra feltalálták, egy nyilván sokszor meghivatkozásra kerülő bevezető rendelkezés mintegy anyajogként a polgári jog szabályaira utal. Nehéz erre a gazdasági jogra igent mondani. Mindezekre persze lehet azt a jogosnak tűnő ellenvetést tenni, hogy ez formalista szemlélet. Minthogy a gazdasági jogi irodalomnak erre az ellenvetésére még visszatérünk, itt csak a következőket jegyezzük meg. Mi nem azt mondjuk, hogy a különböző tulajdoni formák tekintetében fennálló szabályozásban nincs különbség. Igen, vannak fontos különbségek, sajátosságok, de ezek egy lényegbeli összefüggés keretében (ld. a fenti *a*) alatt mondottakat), annak *alapján* állnak fenn. A tulajdonjog egyes formáinak, a jogi személyek és a szerződések egyes típusainak, a felelősség bizonyos formáinak eltérését a tulajdonjogi, a jogi személyek, a szerződési, a felelősségi rendszer egységében és összefüggésében kell szabályozni és kifejezni.

3. Lényegileg egy komplexumnak foghatók fel a gazdasági jog mellett felhozott azok az érvek, amelyeket fent, a 3–6. pont alatt vázoltunk. Nevezetesen, *a*) hogy a szabályozás módjának mint elhatároló elvnek a felvétele formalisztikus (a burzsoá magánjog-közjog koncepció továbbélése), a szabályozás tárgya mellett gyakorlati megfontolásokra kell építeni; *b*) hogy formális szempont az egységes polgári jognak az az állítása, amely szerint a polgári jogban szabályozott anyagi viszonyokat egységesen átfogja a tervgazdálkodásnak való alávetettség és az áru-pénzviszony érvényesülése; valójában egészen másképp jelentkeznek ezek az elemek a gazdasági szervezetek és másképp a polgárok viszonyában; *c*) hogy a gyakorlat elkülönült speciális kódexeket akar, amelyekben egyrészt csak a polgárok, másrészt csak a szocialista szervezetek viszonyai vannak sokoldalúan szabályozva (az egész együtt túl nagy egység); ez segíti csak a specializált gyakorlati apparátust; a gyakorlatnak ez az igénye egyúttal a gazdasági jogi elmélet helyességének kritériuma; és végül *d*) hogy a történeti fejlődés is a gazdasági jog önálló jogágisága mellett szól.

Ami ezeket az érveket illeti, sorjában a következőket lehet mondani. Nem kell és nem lehet vitatkozni azzal az önmagában nem sokat mondó megállapítással, hogy az egységes polgári jogban, amely második ismervéül a szabályozás módját tekinti, a burzsoá magánjog koncepciója él tovább. Azt ugyanis senki sem állítja, hogy az egységes szocialista polgári jog — akár a jogalkotás, akár a tudomány szintjén — valamiféle értelemben a burzsoá magánjoggal volna azonos. Továbbá: nem vitatkozunk, sőt egyetértünk azzal, hogy az anyagi viszonyok szabályozásában a tervgazdálkodásnak való alávetettség, valamint az áru-pénzviszony tartalmilag másképp jelentkezik a polgárok és másképp a szocialista szervezetek vonatkozásában. Korábban hangsúlyoztuk már, hogy a szocialista gazdasági rendben is felhasználásra kerülő áru-pénzviszony, továbbá az értéktörvény nem a kapitalista gazdasági rend anarchikus elemeit kifejező áru-pénzviszonya, nem a kapitalista gazdasági rend spontánul érvényesülő értéktörvénye. Ettől nagyon messze vagyunk. A szocialista gazdasági organizációban, és ami ezt kifejezi, a szocialista jogban felhasznált olyan áruforma, amelynek tartalma: az állam fokozott befolyásának, valamint a szocialista együttműködés elvének biztosítása a mellérendeltségi viszony keretében. Ez a tartalom természetesen állandóan változik.

Más volt valamikor és más lesz valamikor, mint ma mind a szocialista szervezetek, mind az állampolgárok gazdasági viszonyait illetően. A formailag teljesnek és korlátozatlanak látszó burzsoá aktorátustól a szocialista értelemben vett szabad aktorátus kiteljesedéséig, addig, míg az a társadalom szükségleteinek kielégítését szolgáló szükséges gazdasági tevékenység tekintetében a felismert szükségszerűségnek megfelelő szabad cselekvés lesz, hosszú út vezet! Különbség van továbbá egy-egy konkrét áruviszony között a keletkezés oka szerint: aszerint ahogy a szocialista szervezetek vagy állampolgárok közötti anyagi viszonyról van szó, az áruviszony keletkeztetését a tervtörvény parancsa írja elő, illetve az állampolgárok — természetesen nem abszolút értelemben vett — szabad akarati elhatározása a keletkeztető ok. Ez a körülmény természetesen kisugárzik a jogi szabályozásra is, és olyan szabályok megalkotását teszi szükségessé, amelyek csak az egyik, illetve csak a másik körre sajátosak.

Mindebből azonban arra a következtetésre jutni, hogy a szocialista szervezeteknél az áruviszony létrehozását elrendelő állami parancs, a tervtörvény a létrejött áruviszonyt mint formát teljesen feloldaná, jelentőségét a minimálisra csökkentené, annyit jelentene, mint a népgazdaságban az önálló elszámolás rendjét jelentéktelen formának tekinteni, mint a szerződés és az azzal összefüggő intézmények jelentőségét a népgazdasági terv teljesítése vonatkozásban alábecsülni. Továbbá azt állítani, hogy azért mert a szocialista szervezetek közötti szerződéses viszony a tervtörvény jogi parancsa alapján jön létre, az a jogi szabályozás tekintetében annyira más áruviszonyforma, mint az állampolgárok hasonló természetű gazdasági viszonyai, hogy azokban semmi közös nincs, hogy azok szabályozása csak külön jogág keretében oldható meg, a különbözőségek túlzott felnagyítását és — mint már korábban is volt róla szó — az alapvető egység teljes negligálását jelentené.

De nézzük közelebbről.

A gazdasági jog említett érveiből félreérthetetlenül kiolvasható az az álláspont, hogy a jogrendszer nem tagozódik, hanem azt tagoljuk. Amellett, hogy a szóhasználatban mindig az „Einteilung”, az „Aussonderung” és nem a „Gliederung” szerepel, folyik ez abból is, ahogy a szabályozott (és szerintük is alapvető) társadalmi viszonyok mint jogági meghatározók mellett második lényeges ismérvként a gyakorlati, politikai célkitűzéseket egyik vagy másik szerző értelmezi (egyesek szerint a gazdasági joghoz tartozónak tekinthető a munkajog, a termelőszövetkezeti jog, mások szerint viszont nem; vita van a nemzetközi magánjog materiájáról, a fogyasztási — az állami kiskereskedelem és az állampolgárok közötti — viszonyokról stb.). Továbbá folyik ez a gazdasági jog önálló jogágisága mellett felhozott abból az érvből is (amire alább még kitérünk), hogy az NDK-ban, Csehszlovákiában külön nagy jogszabály tárgyalja a szocialista szervezetek gazdasági viszonyait. Ez az érv inkorporálja azt a nézetet, hogy azáltal, hogy a jogszabályoknak egy nagyobb csoportját külön jogszabályba foglalom, önálló jogágot alkotok.

A magyar jogtudomány álláspontja szerint a jogrendszer tagozódásának — így a gazdasági jog mint önálló ágazat elismerésének is — a szubjektív tényezők jelentőségének elismerése mellett¹⁵ objektív alapokon kell nyugodnia. Ha ezt nem ismerjük el, az egész kérdést az esetlegesség, a voluntarizmus

¹⁵ Különbség van ugyanis a jogrendszer vagy annak egyes ágai felismert, tudatos állapota és valamely jogszabálytömeg között, bár jogágakká való minősülésüket ex tunc hatállyal ismerjük el.

talajára helyezzük. Abban egyetértés van, hogy az egyik, a döntő objektív alap a szabályozás alapjául szolgáló társadalmi viszony. Az is nyilvánvaló azonban, hogy ez önmagában nem elegendő. Ugyanaz a társadalmi viszony ui. több jogágazatban is betölti a szabályozás tárgyának szerepét (a társadalmi tulajdont védik és szabályozzák büntetőjogi, államigazgatási, polgári jogi, alkotmányjogi stb. szabályok). A magyar jogtudomány álláspontja szerint a második ismérv csak a szabályozás módja lehet. Ezen természetesen nem azt kell érteni, hogy ismérvként csak úgy elővettük a szabályozás módját, és jónak találva használjuk a kodifikációnál és a tudományos elemzésnél. Ennél sokkal objektívebb jelenségről van szó. Arról, hogy az anyagi viszonyokra vonatkozó jogszabályok egy részét összefogja a szabályozás módjának egy olyan közös sajátossága, amely a kérdéses társadalmi viszonyokból objektív és szükségyszerűen folyik. Közelebbről a következőkről van szó.

Ahogy adott fejlődési viszonyaink mellett a népgazdaság a vállalatok egymás közötti viszonylatában, valamint a többi szocialista termelő szervezet vonatkozásában szervezve van, ahogy a társadalmi tulajdon keretében a forgalmi viszonyok jelentkeznek, egyszóval, ahogy a társadalmi tulajdon keretében jelentkező gazdasági viszonyok objektív természete adva van, a gazdasági viszonyok egy jó része tekintetében az áruviszony-természet tényleges jelenlétéről tanúskodik, szemben a gazdasági viszonyok egy másik részével, amely nem áru jellegű. Ha a tervgazdaság keretében (ösztönzés, mérés stb. érdekében) felhasználásra kerülnek az áruviszonyok, a jogban is ki kell fejeződniök. Mint ahogy ki is fejeződnek. Amikor a jogágak tagozódásánál a szabályozás tárgyaül szolgáló egynemű társadalmi viszonyokból indulunk ki, szükségyszerűen bizonyos absztrakcióval élünk. Az absztrakció — a célnak megfelelően — többféle lehet. Ha az absztrakció célja a helyes jogi szabályozás, a jogszabályok helyes kategorizálása, a jogrendszer felépítményi szerepének sikeres betöltése, akkor a társadalmi viszonyoknak azokat az objektív sajátosságait kell lényegesenek tekintenünk, amelyek a jogi szabályozás bizonyos meghatározott módját vonják maguk után. Minthogy pedig az áruviszonyok jogi szabályozásának módszere egészen más, mint a hatalmi viszonyoké, az állami szocialista tulajdont működésének abban a szférájában, amelyben árujelleggel funkcionál, az áruviszonyokat szabályozó polgári jog intézményének kell tekintenünk. Mint látjuk tehát: a szabályozás módszere mint ismérv nem egy esetleges kategória, hanem a szabályozott társadalmi viszony természetéből szükségyszerűen folyik. Kizárja-e ez a tétel azt, hogy a polgári jog tudománya, vagy perspektivikusan a polgári jogi jogalkotás az eddigieknél jobban bontakoztassa ki, hogy az állami szocialista tulajdon egyik nagyon lényeges tartalmi eleme az állam tulajdonosi igazgatási tevékenysége? Aligha. Sőt, egy önálló jogág konstruálása helyett azt juttatja kifejezésre, hogy a jogágak (az adott esetben az államigazgatási jog és a polgári jog) határai viszonylagosak, köztük szoros kölcsönös kapcsolat van, hogy a jogi szabályozásnak egyre pontosabban kell igazodnia az alapul fekvő társadalmi viszony objektív természetéhez. Mindez összefüggésében azt jelenti, hogy a polgári jog és az államigazgatási jog határai az állami tulajdon tulajdonosi igazgatását illetően átfedik egymást. Ez sem törtenhet azonban az igazgatási és az áruviszonyok valamiféle, mindkét viszonytól független harmadik kategóriában való feloldásával, hanem olyan egység keretében, amely a belső differenciáltságot megőrzi és megfelelően kifejezi. A fejlődés helyes útja, amire (a gazdasági jog konstituálása miatt nálunk elfogadásra nem talált terápiával) kétségtelenül a gazdasági jogi elmélet

terelte rá a figyelmet, nézetünk szerint ez, és nem egy önálló jogág létrejöttének deklarálása. Ez a magyar jogtudomány álláspontja szerint nem tekinthető sikerrel kecsegtető megoldásnak, még kevésbé az egyetlen helyes útnak, amit éppen a kérdéses szemlélet fejlődésének története bizonyít. Amellett ui., hogy sok egységet, összefüggést bont meg, hogy nem fejezi ki a maguk teljességében a kérdéses gazdasági-társadalmi viszonyokat, hogy számos inkonzekvenciát nem tud kiküszöbölni, végül szükségszerűen odajutott, hogy a két jogág — a gazdasági jog és a polgári jog — bázisául lényegileg ugyanazokat az alapokat fogadja el (mindenekelőtt a társadalmi tulajdon intézményét, de részben a demokratikus centralizmus elvét is), amelyekkel kezdetben különállóságuk szükségességét indokolta. A közvetlen politikai célkitűzések és a jogi kifejezésformák közötti összefüggésről általában korábban már szóltunk. Ez itt csak konkretizálható. A politikai célkitűzések hangsúlyozása fontos — nagyon fontos — elem, de ez azt jelenti, hogy a jognak a gazdasági viszonyok objektív természetéhez kell viszonyulnia, különben a politikai célok látják kárát. Másképpen kifejezve: a jogi kifejezésformát a gazdasági viszonyok objektív természete határozza meg. Hogy ez a jogrendszer tagozódására milyen konzekvenciákkal jár, már láttuk. Azzal, hogy — mint a német jogászok jó része — azt mondjuk, hogy az egyes jogágak aszerint ilyen vagy olyan jogágak, hogy a társadalmisítás politikai célkitűzéseit az élet mely területén szolgálják, vagy nem sokat mondtunk, hiszen ehhez a feladathoz majd minden jogág hozzájárul, vagy az egész kérdést valamiféle szimpla territorialis értelemben fogjuk fel, amikor is a határok megvonása már nem vagy alig történhet elvi alapokon¹⁶.

Ami pedig Pavlovnak azt az észrevételét illeti, hogy a gyakorlat igényli az önálló gazdasági jogi kódexet, következképp a gazdasági jog önálló jogágiságának elismerését, hogy továbbá ez a gazdasági jogi elmélet helyességének — ismeretelméleti értelemben — gyakorlati igazolása lenne, — utalunk arra, amit Pavlov a gyakorlat követelményeiről mond. A gyakorlat követelményeit a Szovjet Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének 1959. évi moszkvai konferenciáján részt vett gyakorlati jogászok mondták el. Pavlov szerint a gyakorlati jogászok többsége kifejezte annak szükségességét, hogy a) alaposabb és többoldalúbb szabályozásban részesüljenek egyrészt a polgárok, másrészt a szocialista gazdasági szervezetek egymás közötti vagyoni viszonyai; b) hogy ez külön jogszabályban történjék; c) hogy a tudomány alaposan és sokoldalúan, a gyakorlat igényeinek számításbavételével tárja fel mindazokat a problémákat, amelyek a jog e területein jelentkeznek, és amelyek megoldása a szabályozás tökéletesítésével segíti az egyes viszonyok gyorsabb fejlődését;

¹⁶ Hogy ez mennyire így van, azt az egész szemlélet fejlődésének több irodalmi terméke is mutatja. DORNBERGER idevonatkozó egyik cikkében pl. azt olvashatjuk, hogy a munkajogot és a gazdasági jogot nem is kellene külön tárgyalni, mert mindkét jogág esetében a termelés területére tartozó igazi társadalmi kapcsolatok létrehozásáról van szó. Az üzemen belüli és az üzemi közötti szervezet közötti összefüggés untrennbar. Röviddel később azt olvashatjuk, hogy mégis csak van különbség a két jogág között, mert im Arbeitsrecht geht es um die Vergesellschaftlichung der Produktion im volkseigenen Betrieb, im Wirtschaftsrecht um die Vergesellschaftlichung der gesamten Produktion» (DORNBERGER, G.: Thesen zur Konzeption des »Rechts der sozialistischen Wirtschaft der Deutschen Demokratischen Republik.« Staat und Recht, 1959. 10. sz. 1285—1286. p.). Mint már jeleztük TADEVOSZJÁN sem tudja elvi alapját adni annak, hogy a termelőszövetkezeti jogot meghagyja-e, vagy a gazdasági joghoz sorolja (i. m. 506 p.).

d) hogy a gazdasági jogot külön tantárgyként oktassák, mert enélkül az újonnan végző hallgatók nem állíthatók be azonnal teljes értékű szakemberként a népgazdasági tanácsok, a döntőbíráskodás, azaz általában a népgazdaság szervezetének jogi munkaköreibe¹⁷. Ha a gazdasági jog önálló jogágiságának igénylésétől eltekintve az indokokat nézzük, azok érdemi és racionális mondani-valójával általában egyet lehet és egyet kell érteni. Igen, kell az alapos és sokoldalú szabályozás, kellene az ezt segítő komplex módszerek alapján készült tudományos munkák, törekedni kell a jogi oktatást minél inkább alkalmassá tenni arra, hogy a végző hallgatók minél rövidebb idő alatt hasznos jogi munkásai legyenek nemcsak a népgazdasági tanácsoknak és döntőbíráóságoknak (hacsak nem akarunk az ún. szelvényjogász kialakulásához eljutni), hanem általában a jogi gyakorlat munkaköreinek. Hogy ténylegesen mennyi idő alatt lesznek azzá, aligha múlik azon, hogy külön tantárgyként oktatják-e a gazdasági jogot, a polgári jogot, a devizajogot, a lakásjogot, a fuvarjogot stb. (mert hiszen a kérdést a jogi gyakorlat több oldaláról is fel lehet vetni). Talán inkább az ellenkezőjét lehetne mondani. Az a következtetés tehát, amit Pavlov a gyakorlat részéről felvetett igényekhez fűzött, nevezetesen az egységes polgári jog álláspontja feladásának szükségessége, nem tekinthető indokoltnak.

Már egyszer utaltunk arra, hogy a gazdasági jogi elmélet történeti vonatkozásaiban is alátámasztja érvelését. Nevezetesen azzal, hogy a polgári jogi kódex mellett pl. a Szovjetunióban 1923-ban megalkották a trösztökről szóló dekrétumot, az NDK-ban és Csehszlovákiában külön nagy jogszabály szabályozza a szocialista gazdasági szervezetek anyagi viszonyait. Arról, hogy tartalmilag az ilyen kódexek — úgymond — jogágilag hogy viszonylanak egymáshoz, már korábban szóltunk. Itt csak a következő megjegyzésekre szorítkozunk. Lehet-e azt állítani, hogy csak az polgári jog, amit a polgári törvénykönyv szabályoz, és semmi más? Ezt nyilván senki sem mondja. Hova tartoznának különben pl. a lakásbérletre vonatkozó (Ptk.-n kívüli) jogszabályok, a telekkönyv, a vasúti, a légi és a hajófuvarozás mindazon szabályai, amelyeket a polgári törvénykönyv nem vett fel. A másik oldalról megközelítve a kérdést: egy területre vonatkozóan létrehozott külön, akár nagyobb törvény azonos a kérdéses szabályok önálló jogággá minősülésével? Ha ezt vallanánk, akkor el kellene ismerni a telekkönyvi jogszabályok, a vasúti fuvarjog, a lakásjog (és a szabályozás tényleges formájától függően más jogszabálycsoportok) önálló jogágiságát. Kézenfekvő, hogy ezt nem lehet. A gazdasági jogi elmélet képviselőinek ez a jogfejlődési tényekre való hivatkozása tehát nem mond semmit, hacsak nem olyan konzekvenciák helyességének elismerését, mint amilyenekre néhány kérdésfeltevessel rámutattunk. És a történeti összefüggésben végül Lenin hivatkozott megállapítása¹⁸ sem fogható fel nézetünk szerint úgy, mint a gazdasági jog önálló jogágiságának egyik igazolása. Azzal, hogy ő abban az időben a polgári törvénykönyv jelentőségét a polgárok vonatkozásában emelte ki, semmi esetre sem mondta, hogy más nem polgári jog, csak az, ami a polgári törvénykönyvben van. A polgári törvénykönyv jelentőségének ismert kiemelése sokkal inkább vezethető vissza Leninnek arra a szándékára, hogy a forradalom

¹⁷ PAVLOV i. m. 481—482. p.

¹⁸ „Wir haben uns bemüht, auch hier die Grenze zwischen dem zu ziehen, was eine gesetzliche Befriedigung für jeden Bürger, der mit dem gegenwärtigen Wirtschaftsverkehr in Beziehung steht, darstellt und den Missbräuchen der NÖP, die in allen Staaten legal sind, die wir aber nicht legalisieren wollen.“ Idézi PAVLOV i. m. 484. p.

teljes fegyveres győzelme, a minden vonatkozásaiban szigorú és az állampolgárok jogaival keveset foglalkozni tudó hadikommunizmus megszüntetése után erősítse az új rend gazdasági konszolidációját, előtérbe állítsa azt, hogy az új társadalmi rendszer többet fog adni az állampolgároknak, mint bármely korábbi, sem mint hogy ebből a kiemeléséből a gazdasági jog önállóságának praeterintentionális igazolására lehetne következtetni.

4. A gazdasági jogi elmélet képviselőinek az az észrevétele, amely a „polgári jog” mint elnevezés helytelenségére utal, abból indul ki, hogy az elnevezésnek, a meghatározásnak — ha formai kategória is — pontosan ki kell fejeznie a tartalmat, és ez a „polgári jog” elnevezésről egyáltalán nem mondható el. A javasolt gazdasági jog és a leszűkített terjedelmű polgári jog elfogadása esetén viszont a forma és a tartalom között ez a megnevelés meg-
szűnne.

A „polgári jog” megnevezés olyan terminusz technikus, amely már rég elvesztette szó szerinti jelentését. És mindazok, akik a gazdasági jogról is tudnák, hogy milyen tartalmat fejez ki, pontosan azt értik az egységes szocialista polgári jogon, amit valójában kifejezni hivatott. A polgári jog megnevezés a maga meghatározott tartalmával ma már szorosan összenőtt, és így ment át az emberek tudatába. Sőt inkább az a helyzet, hogy a jogágaknak a gazdasági jog képviselői szerinti „újrendezése” vezetne elnevezésbeli tájékozatlanságra, talán még a jogászok egy részének körében is. Hozzá kell ehhez tenni, hogy nemcsak a jogtudomány, de számos tudományterületen vannak olyan művi fogalmak, amelyek egy meghatározás elemeire bontva, ugyanolyan kifogás alá eshetnének, mint a „polgári jog” elnevezés. Ez egyrészt, nézetünk szerint, nem kifogásolható jelenség, és ha az lenne, a kifogás a gazdasági jogra is vonatkozik. A gazdasági jog ui. — mint alább még visszatérünk rá — nem a gazdaság joga, mert a mezőgazdaság is gazdaság (egy-egy gazdasági jogi szerzők szerint a termelőszövetkezeti jog önálló jogág marad), a fogyasztás is gazdasági jelenség, az állampolgárok szerződési viszonya is gazdasági jelenség (ha nem az, mi más?), és így tovább.

Egyes, az egységes polgári jog álláspontján levő szerzők is elmennek odáig, hogy tulajdonképpen a gazdasági jogot — akár mint elnevezést, akár mint jogszabályok egy csoportját és a rájuk vonatkozó tudományos tevékenységet — ha nem is mint önálló jogágot, de olyan szinten el lehetne ismerni, mint ahogy — főleg a gyakorlati egyszerűség kedvéért — beszélünk fuvarjogról, kötelmi jogról, öröklési jogról stb. Ez ellen viszont nézetünk szerint a következő szól. Míg ezek az elnevezések pusztán csak technikai-gyakorlati jellegűek és — mindig a polgári jog egységén belül jelentkezve — sohasem jogági értelemben szerepelnek, a jogágiság problematikáját egyáltalán nem inkomporálják, addig a gazdasági jog tekintetében attól, hogy az jogág megjelölésére hivatott, sőt, hogy önálló jogágiságának elismeréséért irodalmi harc folyt, elvonatkoztatni nem lehet. A gazdasági jogot mint megnevezést bevenni és ugyanakkor a gazdasági jogot nem elismerni, nem vezethet másra, mint a meglévő kategóriák vonatkozásában meglévő tájékozottság felesleges megzavarására.

5. A gazdasági jog új elméletét vizsgálva úgy tűnt, hogy a régi hasonló elméletektől abban is különbözik, hogy nem „hódító” jellegű. Bizonyos, hogy az új gazdasági jog képviselői szubjektíve nem akarják a többi jogágazatot a gazdasági jogba olvasztani. Csak hogy ez a maga közvetlen, felszínes totalitásban felfogott gazdaság, úgy látszik, olyan furcsa jószág, hogy — logikusan! — valami nagy, mindent egyesítő jogág felé hajtja a szerzőket. Hiszen nem

lehet pusztán véletlennek tekinteni, ha olyan megállapításokkal találkozunk, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga tulajdonképpen a szocialista gazdasági jog részei¹⁹; hogy — mint fent olvastuk — a munkajog is egy szféra a gazdasági joggal, hogy a pénzügyi jog külön tartására nem lesz mindig szükség stb.²⁰ „Mintha ez a hódító jelleg szükségképp következne a „gazdaságnak” mint rendszerező princípiumnak . . . sajátos bonyolultságából, — írja ezzel összefüggésben hivatkozott tanulmányában Világhy Miklós. Úgy látszik, aki gazdasági jogot csinál, az csak kétféleképpen csinálhatja: vagy levágja a gazdaság egyik-másik lényeges darabkáját, vagy magába olvasztja az egész jogrendszert. Ez egyébként a jog és a gazdaság törvényszerű összefüggésénél fogva nem is lehet másképp.” Egyenesen folyik ez abból a szemlélethől, amely a jog és a gazdaság között — az egyes viszonylatokban érvényesülő politikai célkitűzések közegein át — közvetlen összefüggést lát, és szem elől téveszti az egyes gazdasági viszonyok objektív természetét. És adódik ez abból, ahogy ez a szemlélet a „gazdaság”-ot értelmezi.

A korábbi, fentebb már érintett gazdasági jogi elméletek eddig zsákutcába jutottak. Ennek egyik oka az is, hogy ezek a törekvések a fejlődés során — bár tartalmilag más-más céllal és jelleggel — mindig a „gazdaság”-ot kísérelték meg jogrendező elvként elfogadni, egy jogágazatba foglalva a „gazdaság”-ra vonatkozó jogszabályokat. A mindig bekövetkezett kudarc nem lehet csak véletlen, nem is csak az elméleten kívül eső okok eredménye, — ahogy ezt Világhy Miklós már említett tanulmányában a következőkben összefoglaltak szerint kifejti. A gazdasági jogi koncepció vázolt gyengeségein túlmenően, a kudarc egyik igen lényeges oka abban van, ahogy a „gazdaság”-ot értelmezik. Mi is értendő hát a „gazdaság” fogalmán és tartalmán?

Marx „Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie” c. munkájában a termelés, az elosztás, a csere és fogyasztás egymáshoz való viszonyát vizsgálva azt mondja, hogy „das Resultat wozu wir gelangen, ist nicht, dass Produktion, Distribution, Austausch, Konsumation identisch sind, sondern dass sie alle Glieder einer Totalität bilden, Unterschiede innerhalb einer Einheit.”²¹ Nézetünk szerint helyes feltételezés „gazdaság”-on marxi értelemben a termelés, az elosztás, a csere (forgalom) és a fogyasztás egységét érteni. Ebben az egységben a termelés átfogja valamennyi momentumot, ahogy Marx mondja: „Die Produktion greift über, sowohl über sich in der gegensätzlichen Bestimmung der Produktion, als über die anderen Momente. Von ihr beginnt der Prozess immer wieder von neuem. . . Es findet Wechselwirkung zwischen den verschiedenen Momenten statt. Dies der Fall bei jedem organischen Ganzen.”²² Ha ez így van — írja Világhy Miklós —, akkor nyomban világossá válik, miért van eleve sikertelenségre ítélve minden ún. gazdasági jogi koncepció, ideértve minden olyan elméleti felfogást, amely a jog rendszerező elvéül legalábbis részben a gazdaságot mint totalitást fogadja el. Minden eddigi gazdasági jogi elméletnek az a sajátos hibája, hogy „gazdasági jogi” elméletnek hirdeti magát, holott egyáltalán nem az. Hát a személyi tulajdon, amelyet

¹⁹ DORNBERGER, G.: Zur Konzeption der Vorlesung: „Recht der sozialistischen Wirtschaft der Deutschen Demokratischen Republik” Staat und Recht, 1958. évf. 1048. p.; TADEVOSZJAN i. m. 506. p.

²⁰ DORNBERGER i. m. 1050. p.

²¹ MARX: Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Berlin, Dietz Verlag, 1953. XVI + 1102 p., 20. p.

²² MARX i. m. 20—21. p.

minden eddigi gazdasági jogi elmélet kizárt a gazdasági jog tárgyköréből, talán kívül esik a gazdaságon? Ez talán kevésbé gazdaság, mint a társadalmi tulajdon? Nem is beszélve a földjogról vagy a termelészövetkezeti jogról. Vagy továbbmenve. Minden eddigi gazdasági jogi elmélet megegyezett abban, hogy a gazdasági jog kereteibe nem vonták be a fogyasztás viszonyait. Lehetne talán azt állítani, hogy a fogyasztás kevésbé gazdasági jelenség, mint a többiek? A kudarcok oka, a gazdasági jogi szemlélet egyik lényeges hibája tehát nézetünk szerint abban is van, hogy a „gazdaság”-ot túlzottan leegyszerűsítve, felszínesen, egyszerűen vulgárisan fogja fel. Ezen persze azzal sem lehet segíteni, hogy bevonjuk a gazdasági jog tárgykörébe a termelés, a tulajdon minden formáját és a fogyasztás viszonyait. Ez ugyanis ugyanannak az útnak a folytatása lenne, amely — minden fontos differenciáltság, a jog sajátosan sokoldalú kifejezésformáinak, belső törvényszerűségeinek féltételével, vagy legalábbis elhanyagolásával — a gazdaságot szinte csak beleömlészi a jognak valamiféle nagy katlanába, amely a gazdaságot jogilag egy csapásra, úgy egészében, a maga nyers komplexitásában próbálja megragadni.

VI.

Befejezésül meg kell állapítani, hogy a gazdasági jogi koncepció körüli vita jelentős irodalmi pezsdülést hozott. Része és részben táplálója ez a szocialista jogtudományban egyre inkább kibontakozó egészséges, alapjában helyes vitaszellemnek. Talán egy kicsit távol kerülnék azonban a valóságtól, ha a gazdasági jogi vitát annyira elvi jellegűnek fognánk fel, mintha az egyik vagy másik álláspont elfogadása vagy el nem fogadása a szocialista jogtudomány, vagy akár csak a polgári jog továbbfejlődésének *conditio sine qua non*-ja, mindent megelőző kardinális kérdése volna. Hiszen a gyakorlati konzekvenciákat illetően — ha más-más elméleti megközelítéssel is — a törekvések jórészt egybeesnek. Már csak azért sem helyes a maga egészében hasznos vitában olyan érveket használni, mintha az egyik vagy másik állásponton levőkkel szemben a marxizmus-antimarxizmus kérdése volna felvethető, mintha „a gazdasági jogi koncepciót a szovjet szerzők az imperialista burzsoázia ideológusaitól, különösen Hedemanntól vették volna át”.²³ Csak helyeselni lehet a gazdasági jog álláspontját védő Pavlovnak, amikor ezt megengedhetetlennek és a közös feladatok megoldása szempontjából károsnak minősíti.

A szocialista jogrendszerek jelenlegi kodifikációs szakaszában a tárgyalta kérdést illetően alapjában kétféle úton — az egységes polgári jog, ill. a gazdasági jog koncepciója szerint — halad a kodifikáció. Az előbbin (a polgári jogi alapelvek tervezete szerint) a szovjet és a magyar, az utóbbin az NDK és Csehszlovákia kodifikációja. Végső soron a gyakorlat fogja megmutatni, hogy a gazdasági jogi elmélet szerinti kodifikáció mennyire járható út. Hogy lehet-e majd olyan kódexeket csinálni, hogy az egyik csak gazdasági jogi, a másik pedig csak polgári joginak lesz nevezhető, hogy sikerül-e valami elvi határát adni a gazdasági jog tárgyának; és ha meglesz a kodifikáció, vajon beváltja-e a gyakorlat vonatkozásában azokat a reményeket, amelyeket az elmélet képviselői hozzáfűznek. Az ilyen értelemben vett gyakorlat tapasztalatainak általánosítása adhatja majd a legfontosabb indítékot ahhoz, hogy akár az egyik, akár

²³ PAVLOV i. m. 492. p.

a másik álláspont kisebb-nagyobb részében felülvizsgálásra kerüljön. A lényeg az, hogy a jogtudományok művelői általában, de különösen a fejlődésnek abban a mai szakaszában, amely a szocialista gazdaság vonatkozásában annyi új kérdést vet fel, törekedjenek egyre fokozottabban az új jelenségek valóságos tartalmának feltárására, a fejlődés irányába mutató új elemek kimunkálására, általában: a szocialista gazdaság fejlődésének minél határozottabb segítésére. Bizonyos, hogy az egy cél irányában vitt tudományos harc az elért eredmény értéke tekintetében sem lehet a cél reciproka.

О ВОПРОСЕ НОВОЙ ТЕОРИИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРАВА

Ф. Мадл

В прошлые годы появилась новая теория хозяйственного права в юридической литературе социалистических стран. Она стала общепринятой в ГДР, обсуждалась в СССР и получила отзыв также в юридической печати других стран народной демократии. Вместе с тем проводятся работы по кодификации отдельных отраслей права в большинстве социалистических стран. Принятый Гражданский Кодекс ВНР и проект Основ гражданского законодательства СССР придерживаются принципу единства социалистического гражданского права, между тем, например, в ГДР, кодификационные работы проводятся в соответствии с новой теорией хозяйственного права.

Автор рассматривает аргументы и соображения, выдвинутые представителями хозяйственного права для оправдания теории хозяйственного права и обоснования хозяйственного права как самостоятельной отрасли права. Подчеркивая значительные достижения соответствующей литературы, автор излагает то, что указанные аргументы и соображения не означают необходимости отказа от теории единого гражданского права. В связи с тем автор указывает на соображения, исходя из которых, венгерская юридическая наука приняла позицию единого гражданского права при кодификации гражданского права. В связи с отдельными вопросами автор показывает также пути дальнейшего развития научного исследования для того, чтобы соответствовать требованиям, поставленным перед юридической наукой со стороны практики и государственного руководства в области хозяйственного строительства.

SUR LE PROBLEME DE LA NOUVELLE THEORIE DE DROIT ECONOMIQUE

Ferenc Mád

Au cours des années écoulées une nouvelle doctrine de droit économique s'est développée dans la littérature juridique des pays socialistes. Elle a obtenu l'approbation générale dans la République Démocratique Allemande, elle a trouvé des adhérents en Union Soviétique et elle a été discutée par la littérature juridique des autres Etats démocratiques populaires aussi. En même temps, dans la majorité des Etats socialistes, la codification, respectivement la recodification des diverses matières juridiques est en cours. Le Code civil hongrois achevé et le Projet des principes de droit civil de l'Union Soviétique sont basés sur le principe de l'unité du droit civil socialiste, tandis qu'en République Démocratique Allemande les travaux de codification s'appuient sur la nouvelle manière de voir de droit économique.

L'étude prend en considération les arguments et les observations exposés par les représentants du droit économique en faveur de la théorie de droit économique et de la nature juridique indépendante de cette branche du droit. En reconnaissant et soulignant les résultats considérables de la littérature respective, l'auteur explique que les arguments et observations en question ne signifient point nécessairement l'abandon du principe de l'unité du droit civil. Sous ce rapport, il expose les considérations qui ont dirigé la science juridique hongroise lorsqu'au cours de la codification du droit civil elle a pris position en faveur du droit civil unitaire. A propos des diverses questions qui se posent en cette matière, l'auteur cherche à répondre à la question de savoir en quelle direction il faut développer, en prenant en considération les nouvelles exigences de l'évolution, et encourager les recherches scientifiques nécessaires afin qu'elles puissent répondre aux exigences de la pratique et de la direction de l'Etat du point de vue de l'édification économique du système juridique.